

Onze vriend op de pauwentroon

Nederland en de laatste sjah van Iran

Maike Warnaar

Amsterdam University Press

Deze uitgave is mede tot stand gekomen dankzij een financiële bijdrage van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).

Afbeelding omslag: Staatsieportret van Mohammad Reza Pahlavi (1973),
Wikimedia Commons

Ontwerp omslag: Margreet van de Burgt

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 4855 897 1
e-ISBN 978 90 4855 898 8
DOI 10.5117/9789048558971
NUR 697

Creative Commons License CC BY NC ND

(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>)

© M. Warnaar / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2023

Some rights reserved. Without limiting the rights under copyright reserved above, any part of this book may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise).

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Inhoudsopgave

Tijdslijn	7
Proloog	9
1. Vier eeuwen Nederland en Iran	15
2. Zaaïen en oogsten: handel met Perzië	38
3. De Aktie Dousadj	67
4. Het feest van de eeuw	86
5. 'Sjah moordenaar!'	109
6. Mensenrechten	144
7. Revolutie	211
Epiloog	231
Noten	237
Dankwoord	252
Bronnen	254
Register	258

Tijdslijn

- 1623 17 november: de sjah van Perzië verleent handelsprivileges aan de VOC
- 1704 Cornelis de Bruijn kerft zijn naam in de poort van Xerxes in Persepolis
- 1906 De Constitutionele Revolutie in Iran
- 1926 Begin van de Pahlavidynastie met de kroning van Reza Sjah Pahlavi
- 1935 Iran wordt de officiële naam van Perzië
- 1936 Reza Sjah verplicht ontsluiting
- 1941 Mohammad Reza Pahlavi volgt zijn vader op als sjah van Iran
- 1949 De sjah overleeft een aanslag
- 1951 Mohammad Mosaddeq wordt minister-president van Iran
- 1953 Staatsgreep tegen de regering van Mosaddeq
- 1959 Mei: staatsbezoek van de sjah aan Nederland
December: bruiloft van de sjah en zijn derde vrouw Farah Diba
- 1961 Publicatie van Mohammad Reza Pahlavi's *Mission for my country*
- 1962 Landhervormingen in Iran gaan van start
- 1962 1 september: aardbeving van Boein Zahra
- 1962 5 september-18 november: expositie 7000 jaar Perzische kunst in het Haags Gemeentemuseum
- 1963 Januari: na een referendum begint de Witte Revolutie
30 april 1963: start van de landelijke Actie Dousadj
5 en 6 juni: grote demonstraties in Iran worden hard neergeslagen
Oktober: de Nederlandse koninklijke familie brengt een staatsbezoek aan Iran
- 1967 26 oktober: kroning van Mohammad Reza Pahlavi

- 1971 Viering 2500 jaar Perzische monarchie in Persepolis
- 1973 Oktober: begin oliecrisis
November: viering van 350 jaar relaties tussen Nederland en Iran
- 1974 8 maart: eerste bezetting van de Iraanse ambassade in Wassenaar door Perzische dissidenten
Maart-mei: diplomatieke crisis tussen Nederland en Iran
- 1977 18 en 19 februari: Amnestycongres over politieke gevangenen in Iran
- 1978 13 juni: Tweede Kamerdebat over Iraanse fregattenorder
19 augustus: aanslag op een bioscoop in de Iraanse stad Abadan
23 augustus: tweede bezetting van de Iraanse ambassade in Wassenaar door Perzische dissidenten
8 september: bloedige confrontatie tussen Iraanse leger en demonstranten
29 december: Nederlanders in Iran wordt aangeraden te vertrekken
- 1979 16 januari: de sjah en zijn gezin verlaten Iran
11 februari: overwinning van de Iraanse revolutionairen
1 april: na een referendum is de Islamitische Republiek Iran een feit
4 november: start van de gijzeling in de Amerikaanse ambassade in Teheran

Proloog

‘Sorry, wat zeg je?’ Ik hou mijn telefoon tegen mijn oor geklemd en haast me van de keuken naar het dakterras, waar ik beter bereik heb. Een medewerker van het visumbureau belt en ik versta niet wat ze zegt. ‘Geen visum,’ hoor ik nu duidelijk. ‘Waarom niet?’ vraag ik. De medewerker aarzelt en zegt dan dat ze het ook niet weet. ‘Het moet een vergissing zijn,’ zeg ik. ‘Ik kom al jaren in Iran en het is nooit een probleem geweest.’ De medewerker zegt dat ze niets meer voor me kan betekenen. Ik hang op en bel Asghar. In dit soort situaties kan ik gelukkig rekenen op mijn leidinggevende. Die neemt meteen en in vloeiend Perzisch contact op met de Iraanse ambassade, terwijl ik door de keuken ijsbeer. Even later belt hij me terug. ‘Ze weten het ook niet. Je staat op een lijst. Ze kunnen je wel een visum geven, maar dan sta je straks op het vliegveld en moet je terug.’ De moed zakt me in de schoenen. Mijn tickets zijn geboekt. De hotels zijn gereserveerd. Over drie weken zou ik vertrekken. Ik zou naar Dousadj gaan, het dorpje dat in 1963 na een verwoestende aardbeving met Nederlandse hulp werd herbouwd. Dan naar Ramsar aan de Kaspische Zee, naar het paleis waar minister van Buitenlandse Zaken Max van der Stoep werd ontvangen. Het plan was om daarna met de trein naar Ahwaz te reizen en daar in de buurt een suikerfabriek te bezoeken, want die fabriek werd door het Nederlandse bedrijf VMF gebouwd. In die regio kon ik meteen ook de irrigatiewerken bekijken die de Heidemaatschappij ontwikkelde. Ik zou naar het oliestadje Abadan gaan, waar lange tijd een Nederlandse gemeenschap van zo’n vierhonderd mensen was en waar nog altijd Nederlanders begraven liggen. Ik zou nieuwe mensen ontmoeten en verhalen verzamelen over de relaties tussen Nederland en Iran, dit keer vanuit een Iraanse invalshoek. Maar mijn prachtige reis gaat niet door. Ik kan wel huilen.

400 jaar bestaan de relaties tussen Nederland en Iran. Bij het 350-jarig jubileum werd dat nog uitgebreid gevierd, maar sinds die tijd is er veel veranderd. Er heerst niet bepaald een

feeststemming meer. Mijn visumprobleem alleen al laat zien dat je als Nederlander niet meer zomaar welkom bent in Iran. De Nederlandse overheid moedigt het reizen naar Iran ook bepaald niet aan. Het land krijgt regelmatig code oranje of zelfs rood van het ministerie van Buitenlandse Zaken, wat betekent dat niet noodzakelijke reizen sterk worden afgeraden. Bovendien kan code oranje van de ene op de andere dag rood worden. Soms lijkt dat meer te maken te hebben met ontwikkelingen in de relaties van het Westen met Iran dan met de daadwerkelijke situatie in Iran zelf. Al met al is er niets zeker aan het reizen naar Iran. Nagenoeg elke reis die ik de afgelopen twintig jaar maakte, of niet maakte, bleef tot het laatste moment onzeker, maar ik kon tenminste nog gaan. Inmiddels mag ik blijkbaar het land niet meer in, zonder dat ik weet waarom.

Hoe kon het zo misgaan tussen Iran en Nederland? Het simpele antwoord luidt dat die ontwikkeling begon bij de val van de sjah in 1979. De redenatie is ongeveer als volgt: sinds de Iraanse Revolutie is in Iran een groep fanatieke moslims aan de macht die een hekel heeft aan het Westen. Liever dan zich in te zetten voor een betere relatie met het Westen, houden de Iraanse machthebbers zich bezig met nucleaire ontwikkeling en de onderdrukking van het Iraanse volk. Bovendien zijn ze verwikkeld in regionale conflicten, waarbij ze steevast de vijanden van het Westen steunen, en vormen ze een bedreiging voor Israël. Zo lang de Iraanse regering zich zo gedraagt, zijn westerse landen natuurlijk niet van zins om de relaties met Iran te verbeteren. Het moet zich eerst maar weer eens van zijn goede kant laten zien, zoals het probeerde te doen onder president Mohammad Khatami (1997-2005) en later onder Hassan Roehani (2013-2021).

Tot zover het simpele antwoord. Het volledige antwoord is ingewikkelder. Het vraagt ons niet alleen met een beschuldigende vinger te wijzen naar de huidige Iraanse regering, maar ook kritisch naar het westerse Iranbeleid te kijken. De Iraanse Revolutie van 1978-1979 kwam immers niet uit de lucht vallen.¹ Het bewind van de laatste sjah van Iran, Mohammad Reza Pahlavi, berustte net als het huidige op onderdrukking. Of die onderdrukking nu

ernstiger was of juist minder dan onder de huidige islamitische regering, is in dit verband niet zo'n zinnige vraag. We hebben namelijk weinig aan die vergelijking als we de geschiedenis in haar eigen context willen begrijpen. Die context vertelt ons dat er in Iran onder de sjah sprake was van mensenrechtenschendingen, dat de vrijheid van meningsuiting ernstig aan banden was gelegd en dat democratie ver te zoeken was. Het repressieve sjahbewind werd gesteund door westerse landen; niet alleen steunden die dit bewind, maar ze plukten er ook de vruchten van. Amerika had in de sjah een trouwe bondgenoot die de Amerikaanse strategische belangen in de regio hielp verdedigen. Nederland, net als veel andere westerse landen, vond in Iran een interessante afzetmarkt voor bijvoorbeeld oorlogsschepen en haalde er een groot deel van zijn aardolie vandaan.

De Iraanse Revolutie was een volksopstand die behalve tegen de sjah ook gericht was tegen alle landen die hem hadden gesteund en van zijn bewind hadden geprofiteerd. Die landen hadden zich volgens de tegenstanders van de sjah verrijkt ten koste van de gewone Iraniër. En dat niet alleen, ze hadden er ook voor gezorgd dat Iran zich niet zelfstandig had kunnen ontwikkelen, maar buitenlandse hulp nodig zou blijven hebben. De dominante aanwezigheid van het Westen in de modernisering van Iran werd door Iraanse linkse intellectuelen *qarbzadegi* genoemd, wat zich ongeveer laat vertalen als 'westitis'. Een soort ziekte dus, die Iran afhankelijk hield van het Westen. De grootste verontwaardiging bij de tegenstanders van de sjah was tegen de Verenigde Staten gericht, de meest dominant aanwezige buitenlandse speler in Iran. Maar ook Nederland was een van de westerse landen die de sjah had gesteund en geprofiteerd van de Iraanse afhankelijkheid. Dat wisten de overwinnaars van de Iraanse Revolutie maar al te goed.

Kortom, je zou kunnen zeggen dat Nederland de huidige slechte staat van de relaties met Iran aan zichzelf te danken heeft. Het is de prijs die Nederland moet betalen na jarenlang bakken met geld verdiend te hebben over de ruggen van arme Iraniërs, het repressieve bewind gesteund te hebben en de andere kant

opgekeken te hebben terwijl er systematisch werd gemarteld. Daar kwam nog bij dat de Nederlandse regering probeerde de Iraanse oppositie tegen de sjah te negeren, zelfs toen die recht voor hun neus, op het Haagse Binnenhof, stond te demonstreren. Wie de moeizame relaties tussen Nederland en Iran werkelijk wil begrijpen, moet in ieder geval ook het Nederlandse aandeel onder ogen zien, want met kennis van de innige banden tussen Nederland en Iran in de jaren zestig en zeventig, is het een stuk makkelijker om te begrijpen waarom de relaties nadien zo vreselijk vertroebeld zijn.

Toch is ook dat te simpel. Nederlanders waren in de jaren zestig en zeventig niet in Iran om over de ruggen van gewone Iraniërs kil en berekenend te profiteren van de Iraanse economische groei, of Iran willens en wetens in een relatie van afhankelijkheid te houden. In tegendeel, de Nederlanders die op de één of andere manier betrokken raakten bij Iran, deden dat meestal vanuit de overtuiging iets goeds of nuttigs te doen. De moderniseringsplannen van de sjah pasten in de tijdgeest van de jaren vijftig en zestig. Technische hulp aan zich ontwikkelende landen zoals Iran was de weg naar vooruitgang, zo werd gedacht. De manier waarop de sjah leiding gaf aan de modernisering van Iran oogstte in het Westen en zeker ook in Nederland veel lof. Hij presenteerde Iran tegenover het Westen als het voorbeeld van een land dat traditioneel en modern in zichzelf kon verenigen, maar natuurlijk wel onder zijn eigen bezielende leiding. Achteraf klinkt het misschien naïef, maar met de kennis van nu is het makkelijk praten. De sjah was een innemend man met een voor zijn tijd vooruitstrevende visie waar menig Nederlander zich graag bij aansloot, tot het koningshuis aan toe.

De sjah speelde bovendien handig in op de culturele beeldvorming over Iran in het Westen. Perzië, zoals het land toen nog vaak werd genoemd,² werd ook in Nederland gezien als een sprookjesachtige, eeuwenoude beschaving. Nederland had iets met Iran, het land van de sprookjes van Duizend-en-een-nacht, van poëzie, bazaars en handgeknoopte tapijten. Een land met mensen zoals wij, misschien net een beetje anders, maar toch

ook bekend en vertrouwd. Die manier van kijken naar Iran is niet alleen terug te zien in de damesbladen uit de jaren zestig en zeventig, die graag schreven over de sjah en vooral over zijn prachtige vrouw Farah Diba. Het komt ook terug in bijvoorbeeld de boeken die indertijd over Iran werden geschreven, in museumexposities en televisieprogramma's. Bovendien werd die manier van kijken naar Iran onderstreept door de Nederlandse Iranwetenschappers Arie Kampman en Hanna Kohlbrugge.

De Iraanse Revolutie van 1978-1979 betekende een definitief einde aan de positieve beeldvorming in Nederland over Iran. Na die revolutie wisten radicale moslims onder leiding van Khomeini de macht naar zich toe te trekken. Sindsdien denken Nederlanders bij Iran eerder aan vrouwenonderdrukking, atoombommen, conflicten in het Midden-Oosten en mensenrechtenschendingen dan aan rozenwater, historische architectuur en de prachtige klanken van de *santoer* (Perzische citer). Toch is het Iraanse volk niet veranderd. Als we voorbij de formele, politieke relaties tussen beide landen kijken, dan zijn ook de relaties tussen Nederland en Iran sterk, bijvoorbeeld omdat er in Nederland bijna 50.000 mensen wonen met een Iraanse achtergrond. De anesthesist in het ziekenhuis, de fietsenmaker, de eigenaar van je lievelingsrestaurant, de ouder van een vriendje van je kind, die bekende hoogleraar die in de krant schrijft, de kapper van je oma, die ene politicus: mensen van Iraanse komaf vind je overal. Het zijn veelal vluchtelingen uit Iran en hun kinderen en kleinkinderen, soms van voor de Iraanse Revolutie van 1979, vaak van daarna. Ze hebben hun verhalen en cultuur uit Iran meegenomen en doorgegeven. Het vertellen van verhalen bijvoorbeeld, zoals Kader Abdolah doet in zijn boeken, het voordragen van gedichten en het vieren van feesten zoals *nowroez* (het Perzische Nieuwjaar) of *shab-e yalda* (de 'langste nacht'). En jij bent uitgenodigd, want Iraanse cultuur zet gastvrijheid voorop. Je kunt in Nederland dus heerlijke *ghormeh sabzi* ('kruidenstoof') eten, *chello kebab* ('rijst met kebab') en *ghaimeh-e bademdjan* ('auberginestoof'), kun je dansen op Iraanse pop tijdens een feestje bij iemand thuis en kun je luisteren naar Iraanse dichters en verhalenvertellers.

Bijna elke dag is Iran in het nieuws. Dan gaat het over neergeslagen demonstraties, ontwrichting van het Midden-Oosten of geheime wapenleveranties aan Rusland. Nederland en Iran komen alleen maar verder van elkaar af te staan, zo lijkt het. Wil je ook eens iets anders horen, vraag dan zestigplussers naar hun herinneringen aan de tijd waarin de relaties tussen Nederland en Iran op hun best waren. En lees dit boek, geschreven voor iedereen die nieuwsgierig is naar de bloeitijd in de relaties tussen Nederland in Iran in de jaren zestig en zeventig, niet alleen als voorgeschiedenis voor de ingewikkelde relaties van vandaag, maar vooral als een fascinerende, beloftevolle en spannende tijd op zichzelf. Ook biedt het een hoopvolle kijk op de toekomst. Want Nederland en Iran hebben samen al heel wat meegemaakt. En oude liefde roest niet.